

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science

Yıl: 5, Sayı: 32, Aralık 2018, s. 616-624

Arş. Gör. Fatma ÖZKAN KURT

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
fatma.ozkan@medeniyet.edu.tr

TDK TÜRKÇE SÖZLÜK'TE YETERLİK FİLLERİNİN MADDE BAŞI OLARAK SEÇİLMESİ ÜZERİNE¹

Özet

Sözlükler, bir dilin söz varlığını muhafaza eden en temel başvuru kaynaklarıdır. Ait olduğu dilin kelime hazinesini geleceğe aktarmada bir vasıta olan bu kaynaklar yani sözlükler, çoğu dilde olduğu gibi Türk dilinde de köklü bir geçmişe sahiptir. Gelenekselleşmiş bir biçimde karşımıza çıkan Türk sözlükçülüğü, Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Dîvânü Lûgati't-Türk (1072 - 1074) ile başlamış ve bugüne kadar da varlığını korumuştur. Bugün bu geleneği devam ettiren sözlüklerden biri Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'tür. Türkçe Sözlük; 1945 yılında yayımlanan ilk baskısında 25.574, 10'uncu baskısında (2005) 63.818 ve son baskısında da (11'inci baskı) 77.005 madde başına yer vermiştir. Bu madde başlarını oluşturan sözlükbirimlerden biri de yeterlik fiilleridir.

Türkçede yeterlik fiilleri, birleşik fiil türlerinden biri olan tasvir fiillerinin bir alt grubunu oluşturmaktadır. Morfolojik açıdan esas fiil + zarf-fiil eki + bil-yapısında kurulan yeterlik fiilleri anlamsal açıdan, genel olarak bir şeyi yapmaya muktedir olmayı, bir şeyi yapma ihtimalini veya olasılığını ifade eder.

Bu çalışmada, TDK Türkçe Sözlük'te (2011) tarama yöntemi kullanılarak tespit edilen yeterlik fiillerinin madde başı olarak seçilmesi kuramsal ve uygulama sözlük bilimi çalışmalarından yararlanılarak bir değerlendirilmeye tutulmuştur. Bu değerlendirme sonucunda yeterlik fiillerinin TDK Türkçe Sözlük'te konumlandırılması ile ilgili iki öneri sunulmuştur. Bunlardan biri yeterlik fiillerinin ara maddelerde konumlandırılması iken diğeri de madde başı konumunda kalmaya

¹ Bu çalışma IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur

devam etmesi durumunda söz konusu maddelerde anlam açısından iyileştirilmelere gidilmesi olmuştur. Anlam açısından yapılabilecekler de sonuç kısmında ayrıntılı olarak verilmiştir.

Anahtar sözcükler: *sözlükler, sözlük bilimi, madde başı, yeterlik fiilleri*

ON THE SELECTION OF MODAL VERBS OF ABILITY AS HEADWORD IN TDK TURKISH DICTIONARY

Abstract

The dictionaries are most basic reference sources that preserve the vocabulary of a language. These resources, i.e. dictionaries, which are the means of conveying the vocabulary of the language to the future, have a deeply rooted history in the Turkish language as in most languages. Turkish lexicography, which appeared in a traditional format, started with *Dîvânü Lûgati't-Türk* (1072 -1074) written by Kaşgarlı Mahmud and preserved its existence to this day. One of the dictionaries that continues this tradition today is the Turkish Dictionary prepared by the Turkish Language Association. Turkish Dictionary included 25,574 headwords in its first edition published in 1945; 63,818 headwords in its 10th edition (2005) and 77,005 headwords in its last edition (11th edition). Modal verbs of ability are considered as one of the categories of lexical units that make up these headwords. The modal verbs of ability in the Turkish language constitute a subgroup of descriptive verbs, which are a type of compound verbs. In terms of morphology, modal verbs of ability, which are established in the form of “main verb+ adverbial suffix + ability marker (bil-)” semantically express the likelihood or possibility of doing something in general, being able to do something.

In this study, the selection of the modal verbs of ability as headword in TDK Turkish Dictionary (2011), which were identified with a screening method, was evaluated by making use of theoretical and applied lexicography studies. As a result of this evaluation, two proposals were made with regard to the placement of these modal verbs in the dictionary. While one of these proposals is to place the modal verbs of ability as sub-entries or secondary headwords, the other proposal is to make semantic improvements in these entries if they are to stay as such. Semantic improvements in this respect are provided in detail in the conclusion of the study.

Key Words: *dictionaries, lexicography, headword, modal verbs of ability.*

1. GİRİŞ

Dîvânü Lûgati't-Türk (1072 -1074) ile başlayan Türk sözlükçülüğünün modern anlamdaki sözlüklerine XX. yüzyılın başlarında sahip olduğu, bu yüzyıldan önce hazırlanan sözlüklerde Arap sözlükçülük geleneğinin esas alındığı bilinmektedir (Çiçek, 2009: 184; Yavuzarslan, 2004: 186). Bu geleneğe göre oluşturulan sözlükler de genellikle iki dilli veya üç dilli hazırlanan sözlüklerdir.

XX. yüzyılın başlarında Türk sözlükçülüğü için bir dönüm noktası sayılabilecek *Kamus-ı Türkî* (1901) modern anlamda sözlük bilimi ilkelerinin temelini atmış, kendisinden sonra hazırlanan birçok sözlüğe de rehberlik ederek örnek teşkil etmiştir. Bu temelde inşa edilen

sözlüklerden biri de Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı Türkçe Sözlük'tür (bundan sonra TDK TS).

Çağdaş bir sözlük hazırlama gayesiyle 1939'da Türk Dil Kurumu tarafından başlatılan sözlük çalışmaları, 1945 yılında birinci baskının yayımlanması ile meyvelerini vermiştir (Aksu, 2002: 160). 25.574 madde başı ve 6.530 madde içi olmak üzere toplam 32.104 sözcüğü bünyesinde barındıran birinci baskının “Ön Söz”ünde;

1. “Dilimizde kullanılmakta olan veya kullanılacağı umulan Türkçe sözler,
2. Hangi dilden olursa olsun terim olarak alınmış veya kullanılmakta bulunmuş kelimeler,
3. Bugünün canlı konuşma veya yazı dilinden kullanılan yabancı asıldan gelme sözler”

açıklamaları ile TDK TS'nin söz varlığının sınırları çizilmeye çalışılmıştır. TDK TS'nin 1955 yılında yapılan ikinci baskısına *konuşma diline geçmemiş terimler, bölge ağızlarının söz varlığından ilaveler ve yaygın olan birtakım argo sözler ve deyimler* eklenirken 1969 yılında yapılan beşinci baskısına *önerilen ancak o güne kadar tutunmayan yeni sözler* alınmamış, 2011 yılında yapılan son baskısında da ilk defa *derlem*den yararlanılmıştır. Bugüne değin sırasıyla 1955, 1959, 1966, 1969, 1974, 1983, 1988, 1998, 2005 ve 2011 yıllarında olmak üzere toplam on bir baskısı yapılan TDK TS'nin birçok çalışmaya konu olduğu ve bu çalışmalarda hem olumlu hem olumsuz değerlendirmelere tabi tutulduğu bilinmektedir ².

Kurum, yapılan bu değerlendirmeleri de dikkate alarak her baskıda bir önceki baskıdan hem yapı hem içerik bakımından daha gelişmiş bir sözlük hazırlama gayesi gütmüştür. Buna karşın TDK TS'de özellikle madde başı ile ilgili değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz bazı hususlar hâlen mevcuttur. Bu hususlardan biri TDK TS'de yeterlik fiillerinin madde başı olması ile ilgilidir. Bu çalışmada öncelikle madde başı terimi üzerinde durulacak ardından TDK TS'nin madde başı ile ilgili hususlara değinilerek söz konusu sözlükte yeterlik fiillerinin madde başı olup olmaması üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

2. Bir Sözlük Bilimi Terimi: Madde Başı (Headword)

İngilizcede *entry, entry word, lemma, keyword, main entry, entry head* (Burkhanov, 1998: 98 -116; Hartman ve James, 1998: 67) terimleri ile aynı anlamda kullanıldığı görülen *headword* terimi, Türkçede sözlük bilimi ile ilgili çalışmalarda *madde başı/maddebaşı* (Aslan, 2016: 541; Aksu, 2010: 437; Akyıldız Ay, 2017: 3; Topaloğlu, 2010, s. 26; Yavuzarslan 2010: 67) ve *sözlükbirim* (Boz, 2014: 95; Demir, 2010: 422) terimleriyle karşılanmaktadır.

² Konu ile ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Böler, T. (2006). Türkçe Sözlük (TDK) ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük'ü (MEB) Karşılaştırma Denemesi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1 ss. 101- 118; Demir, İ. (2009). Türkçe Sözlüklerde Vurgu. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turic*, Volume 4/4, 207- 235; Uzun, N. E. (2003). Modern Dilbilim Bulguları Işığında Türkçe Sözlüğe Bir Bakış. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu*; Çelebi, S. Sancı Uzun, D. (2015, Spring). TDK Güncel Türkçe Sözlük ile TDK Sesli Türkçe Sözlük'ün Ünlemlerin İşlevleri Bakımından Karşılaştırılması. *International Journal of Language Academy*. 3/1, 303- 318; Usta, H. İ. (2006). Türkçe Sözlük Hazırlamada Yöntem Sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46/1, 223- 242; Aksan, D. (1998). Türklerde Sözlükçülük, Bugün Türkiye'de Sözlük. *Kebikeç*, 6, 115-118; Yurtbaşı, M. (2015, Ocak- Haziran). Türk Sözlükçülüğündeki Aksaklıklar ve Bu Alanda Atılabilecek Adımlar. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 8/15, 67- 89; Gürlek, M. (2013). TDK Türkçe Sözlük Örneğinde Madde Başı Olarak Edilgen Fiiller. *Journal of Turkish Studies*, 8/13, 987- 1002.

Headword yani *madde başı* terimini Hartmann ve James (Hartmann ve James, 1998: 67) “madde başı için seçilen bir sözcük veya sözcük öbeğinin biçimidir, sözlük yapısında maddenin başladığı konumdur.” şeklinde tanımlarken Crystal (2008: 273) bir sözlük maddesinin başında bulunan bir unsur olarak ifade eder ve aslında madde başının soyut bir temsil olduğunu, madde başının tüm biçimsel sözlüksel türleri kapsadığını ekler³. Bir sözlüğün *bütüncül yapısı* (macro structure) yani madde başı sözcüklerin alfabetik listesini (Jackson, 2016: 48) içeren yapı ile *parçacıl yapısı* (micro structure) yani madde içinde sunulan bilgilerin düzeniyle ilgili (Jackson, 2016: 50) yapı arasında önemli bir bağ kuran madde başı, sözlük maddelerinin başladığı konumda yer almakta ve özellikle basılı sözlüklerde genel olarak *kalın* (bold) veya *kalın* ve *italik* bir şekilde yazılmaktadır.

3. TDK TS’de Madde Başı Seçimi

Sözlükler, belirlenen amaçlara ve hedeflenen kullanıcı kitleye göre farklı türde hazırlanmaktadır. Türlerine göre sözlükleri: dil açısından tek dilli, iki dilli veya çok dilli; kapsam açısından genel sözlükler, uzman sözlükleri, dilin belirli bir alanında hazırlanan sözlükler (atasözü, deyimler vb.); boyutuna göre standart, cep boy sözlükler; ortamına göre basılı, elektronik (DVD, CD vb.) vb. açılardan sınıflandırmak mümkündür (Atkins ve Rundell, 2008: 24- 25). Bu sınıflandırma içerisinde TDK TS’nin genel kullanım amaçlı, basılı⁴ ve tek dilli hazırlanmış olup belirli bir düzeydeki anadil konuşurlarına hitap ettiğini söyleyebiliriz. “Genel amaçlı sözlükler esas söz varlığını kapsayan maddebaşı sözcüklerin listesini paylaşma eğilimindedir.” (Jackson, 2016: 48) ancak yine de sözlüklere seçilen madde başları sözlük hazırlayıcılarının belirledikleri ilke ve yöntemlere göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu ilke ve yöntemlere genellikle sözlüklerin *ön kısmında* (front matter) yer verilir ve böylelikle sözlük kullanıcılarına sözlüğün kullanımıyla ilgili kolaylık sağlanmış olur.

TDK TS’nin 11’inci baskısının ön kısmında (2011: XXIII) bulunan “Türkçe Sözlük’ün Kullanımıyla İlgili Açıklamalar”, sözlük kullanıcılarına TDK TS ile ilgili birtakım bilgiler sunmaktadır. Bu bilgilerin en başında da TDK TS’ye seçilen madde başlarının belirlenmesinde benimsenen ilkelere yer verilmektedir. Buna göre;

- “Herhangi bir nesnenin veya kavramın adı olarak tanımlanan ve “sözlük birimi” olarak adlandırılan söz ve söz öbekleri, bitişik veya ayrı yazılmasına bakılmaksızın madde başı yapılmıştır: **almak, balık, atom ağırlığı, badem yağı, çeşitkenar, dersane, hizmet içi, eğitim, işkembesi geniş, kapalı yüzme havuzu, yön gösterme** vb.
- Bunlara ek olarak **hissetmek, zikretmek** gibi bitişik yazılan birleşik fiiller ile **dolayısıyla, itibarıyla, meydanda, tutturabildiğine, vaktiyle, yanlışlıkla** gibi kalıplaşmış biçimler de madde başı yapılmıştır.”

Madde başı seçimi ile ilgili ilkeler doğrultusunda TDK TS’nin 11’inci baskısında madde başı sayısı 77.005 olarak karşımıza çıkmaktadır. TDK TS’nin önceki baskıları da göz önünde bulundurulduğunda madde başı sayısının giderek arttığı gözlemlenmektedir:

³ Crystal (2008) bu konuya örnek olarak *walk* eylemini verir. Bu eylem aynı zamanda *walking*, *walks* ve *walked* biçimlerini de kapsar (s.273).

⁴ Çalışmamıza TDK TS’nin 2011 yılında yapılan baskısı esas alındığından söz konusu sözlük ortamına göre basılı sözlük grubunda değerlendirilmiştir. Sözlük, elektronik ortamda da 11 Temmuz 2002 tarihinden itibaren *Güncel Türkçe Sözlük* adı ile hizmet vermektedir.

Basım Yılı	Madde Başı Sayısı
1945	25.574
1955	25.516
1959	27.033
1966	27.013
1969	27.753
1974	45.178
1983	40.836
1988	46.825
1998	60.152
2005	63.818
2011	77.005

Tablo1: TDK TS'ye Ait Basım Yılları ve Bu Baskılardaki Mevcut Madde Başı Sayıları

Çalışma konusu olarak belirlediğimiz yeterlik fiillerinin TDK TS'de madde başı olup olmaması ile ilgili değerlendirmelere geçmeden önce yeterlik fiilleri ile ilgili kısaca bilgi verilecektir.

4. TDK TS'de Madde Başı Olarak Yeterlik Fiilleri

Türk Dili ile ilgili dilbilgisi kaynaklarında tasvirî fiiller, tasvir fiilleri, birleşik fiiller veya art-fiiller olarak adlandırılan *temel fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil* birleşmelerinde bir zarf-fiil ile ona eklenen yardımcı fiil, kendisinden önceki temel fiili betimlemekte ve ona çeşitli anlam incelikleri katmaktadır. *Temel fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil* yapısında yardımcı fiil tek başına tasvir fiili değildir, zarf-fiil eki ile birlikte bir tasvir fiili oluşturmaktadır (Ergöneç Akbaba, 2015: 579). Tasvir fiilleri kendi içerisinde yeterlik fiilleri, tezlik fiilleri, sürerlik fiilleri, yaklaşma fiilleri ve uzaklaşma fiilleri olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır⁵ (Korkmaz, 2009: 811- 812). Tasvir fiillerinden biri olan yeterlik fiilleri *temel fiil+zarf-fiil eki+ bil-* kuruluşundadır ve bu yapıda zarf-fiil ile birleşen *bil-* yardımcı fiili kendisinden önceki temel fiile gücü yetmek, muktedir olmak; imkân ve ihtimal, izin, rica, başarma anlamları katmaktadır. Bu anlam inceliklerini meydana getiren işlevlerin yanı sıra Kara (2011: 1429- 1435) *bil-* yardımcı fiilinin yetenek, yetmezlik (kılamama), kılamama ihtimali, kılmaama ihtimali, tavsiye, yasak zıtlığa hazırlık, inanamama/hayret/iltifat işlevlerine de sahip olduğunu da belirtmektedir.

Yeterlik fiilleri, TDK TS'yi hazırlayanların benimsedikleri ilkelere göre bitişik yazılan birleşik fiiller kategorisinde olduğundan TDK TS'de madde başı konumunda yer almıştır. 1832 adet yeterlik fiilinin TDK TS'nin 11'inci baskısında madde başı olarak seçildiği tespit edilmiştir. Madde başı yeterlik fiilleri –mA ve –mAk biçimbirimleri ilave edilerek maddelerde sunulmuştur. Örneğin yürüeybilme, yürüeybilmek gibi.

⁵ Tasvir fiilleri ile ilgili birçok tanım ve sınıflandırma mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Haydar, E. (1963). *Yeni Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. Ergin, M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım. Ergöneç Akbaba, D. (2011). *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri*. Ankara: Grafiker Yayınları. Gabain, A. V. (1988). "Türkçede Fiil Birleşmeleri". *TDAY Belleten 1953*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Gökçe, F. (2013). *Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*. Ankara: TKAE Yayınları.

TDK TS'nin genel amaçlı bir sözlük olduğunu belirtmiştik (bkz. 3). Genel amaçlı sözlükler dil kullanıcılarının karşılaşılabilecekleri muhtemel sözlük birimleri barındırmaktadır (Bozkurt, 2017: 214). Bu açıdan baktığımızda birer sözlük birim olan yeterlik fiilleri de kullanıcılar tarafından genel sözlüklerde aranan sözlük birimlerden olabilir ve madde başı olarak bu sözlüklere dâhil edilebilir. TDK TS'yi hazırlayanların sözlüklerinde madde başı olarak yeterlik fiillerini tercih etme sebebi de bu ihtiyaçtan kaynaklanabilir. Zira sözlük kullanıcılarının, tüm sözlük kullanıcılarının yaptığı gibi, sözlüğe kolay bir şekilde danışmaları ve aradıkları bilgilere verimli bir şekilde ulaşmaları gerekmektedir (Jackson, 2002: 119). Ancak sözcük listesi A'dan Z'ye alfabe düzeninde hazırlanan sözlüklerde özellikle birden çok sözlük birimden meydana gelen madde başlarında birtakım problemler ortaya çıkmaktadır (Atkins ve Rundell, 2008: 191). A'dan Z'ye alfabe düzeni ile hazırlanan TDK TS'de yeterlik fiillerinin madde başı olarak seçilmesi bu noktada bazı problemler doğurmaktadır. Bu problemleri TDK TS'den alınan aşağıdaki madde başları üzerinden açıklayabiliriz:

değebilmek (e) Değme ihtimali veya imkânı bulunmak.

değmek⁶, **-er** (I) (-e) **1.** Aralık kalmayınca kadar birbirine yaklaşmak, dokunmak, temas etmek: “*Kapıdan bir an birbirimize değerek girdik.*”- Y. Z. Ortaç. **2.** Ulaşmak, erişmek: *Mektup elime değmedi. Yaşı on beşine değince...* **3.** İstenilen yere düşmek, rast gelmek, isabet etmek: *Kurşun hedefe değdi.*

değmek, -er (II) (-e) **1.** Değerinde olmak: “*Benim ömrümün üç günü üç yüz bin liraya değer.*”- H. Taner. **2.** Karşılık olma: “*Evet, onun için her şeyi feda etmeye değer.*”- A. Kabaklı. **3.** (nsz) Zevk veren şeyler hoşla gitmek: *Bu kahve değdi doğrusu.* **4.** Herhangi bir nitelikte olmak: “*Babaannem özel bir kadındı. Anlatılmaya değer.*”- A. Kutlu. **5.** Eş değerinde olmak: *Bütün dünyaya değer gözlerin.*

TDK TS'de değmek ve değebilmek maddelerini arayan sözlük kullanıcısı ilk olarak değebilmek madde başına ulaşacaktır. Çünkü alfabetik düzene göre değebilmek sözlük birimi TDK TS'de 607'nci sayfada iken değmek sözlük birimleri 612'nci sayfada yer almaktadır. Alfabetik düzenin getirmiş olduğu bu durum sözlük hazırlayıcıları için bir problem teşkil etmeyebilir çünkü sözlük oluşturmak için benimsenen ilke ve yöntemler tercihen yapılmaktadır. Burada asıl problemler alfabetik düzenin akabinde özellikle anlamsal açıdan ortaya çıkmaktadır. TDK TS'de yeterlik fiillerinin tanımları yapılırken genellikle “... ihtimali veya imkânı bulunmak.” veya “... gücü yetmek.” şeklinde klişe tanımlar kullanılmıştır. Yukarıda verilen örnekte de değebilmek madde başı “Değme ihtimali veya imkânı bulunmak.” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımları okuyan sözlük kullanıcısı değmek sözlük birimi hakkında fikir sahibi değil ise daha sonra değme veya değmek madde başlarına yönelecektir. Alfabetik sisteme göre de bu madde başları değebilmek madde başından sonra sözlükte yer almaktadır. Değebilmek fiili bilindiği üzere *temel fiil+ zarf-fiil eki+ bil-* kuruluşundadır ve sözlükte bu fiilin tanımını anlamak için temel fiilin yani değmek fiilinin anlamının bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca bu durumda sözlük kullanıcısının dilbilgisi ile ilgili bilgisinin de yeterli düzeyde olmasını beklenmektedir. Çünkü değebilmek madde başının tanımında geçen değme sözlük birimini arayan sözlük kullanıcısı böylelikle değme mi değmek mi hangi madde başına yöneleceğini bilir.

⁶ TDK TS'den bu maddenin tamamı alınmamış, sadece konu ile ilgili kısımlar alınmıştır.

TDK TS'de yeterlik fiillerinin madde başı olarak seçilmesi ile ilgili diğer bir problem de temel fiillerden oluşan madde başlarında her anlam için bir tanım yapılırken yeterlik fiillerinden oluşan madde başlarında her bir tanıma karşılık gelecek bir tanımlamanın yer almamasıdır. Bu durumda temel fiil + zarf-fiil eki + bil- yardımcı fiili ile kurulan yapının temel fiilin hangi anlamını betimlediği ve temel fiile hangi anlam inceliklerini kattığını bilmek mümkün olamamaktadır. Örneğin TDK TS'de açmak temel fiilinin 27 adet tanımına yani anlamına karşılık yeterlik fiili ile ilgili madde başında iki adet tanıma yer verildiği görülmektedir:

açabilmek (-i) 1. Açma ihtimali veya imkânı bulunmak. **2.** Açmayı becermek: “*Şu Yaşar kaçakçılıkla başına bir bela açabilir.*”- N. Araz.

TDK TS'de açabilmek madde başı için verilen bu iki tanım yani anlam, açmak temel fiili için verilen 27 tanımın her biri için geçerli olabilir mi? açmak fiilinin 17'nci tanımına baktığımızda “Beğenmek” anlamı “*Burası beni açmadı, başka yere gidelim.*” örnek cümlesi ile verilmektedir. Burada beğenmek tanımı/anlamı ile karşımıza çıkan açmak fiili, açabilmek şeklinde yeterlik fiili olarak kullanıldığında beğenme ihtimali veya imkânını mı verecektir, beğenmeyi becerme anlamını mı verecektir yoksa okuyan tarafından her iki anlam da mı anlaşılacaktır sorusu akıllara gelmektedir.

Yeterlik fiilleri için TDK TS'de verilen klişe tanımlar, temel fiile katılan diğer anlam inceliklerinin görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Yine açmak fiilini ele aldığımızda bu fiilin TDK TS'de yer alan 12 numaralı tanımında “Bir aygıtı, bir düzeneği çalıştırmak.” biçiminde verilmiştir. Bu tanıma uygun olarak radyoyu açabilir misin? gibi bir kullanımda açmak fiiline rica anlamı katılmaktadır. Ancak bu TDK TS'de göz önünde bulundurulmamıştır. Yeterlik fiillerinin temel fiile imkân, ihtimal, gücü yetmek anlamları dışında da birçok farklı anlamlar incelikleri kattığını bilinmektedir. Madde başı olarak sözlükte konumlandırılan yeterlik fiillerinin tanımları ve bu tanımlara uygun örneklendirmeler yapılırken temel fiil ve temel fiilin tanım/ları da dikkate alınmalıdır. Böylelikle sözlükte iki farklı maddede yer alan bu iki sözlükbirim arasında anlamsal kopuklukların önüne geçilecektir.

5. SONUÇ

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük, Türkçenin sözcük varlığını kapsamlı bir şekilde barındıran ve aynı zamanda bu sözcük varlığının geleceğe aktarılmasında da önemli bir vazife üstlenen başvuru kaynaklarımızdandır. Bugüne değin on bir baskısı yapılan bu sözlük, birçok çalışmaya konu olmuş ve farklı bakış açıları ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmada da TDK TS'nin on birinci baskısı esas alınarak yeterlik fiillerinin söz konusu sözlükte madde başı olarak konumlandırılması sonucu ortaya çıkan birtakım problemler üzerinde durulmuştur. Bu problemlerden ilki TDK TS'de birleşik yapıda kurulan yeterlik fiillerinin genellikle temel fiilden önce sözlükte yer almasıdır. Bunun sebebi de TDK TS'nin A'dan Z'ye alfabe düzeninde hazırlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Sözlük kullanıcıları, TDK TS'de bir sözlük birimi ararken TDK TS'nin bu özelliğini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Bu durumda da sözlük kullanıcılarının dilbilgisi ile ilgili bilgilerinin yeterli düzeyde olması gerekmektedir. TDK TS'nin mevcut baskısında bu problem ön kısımda belirtildiğinde üstesinden gelinebilecek bir husustur. Ancak devamında bu duruma bağlı problemler ancak yeniden bir düzenlemeyi gerektiren türden problemler olarak varlığını sürdürmektedir.

Bunlardan ilki TDK TS'de yeterlik fiillerinin tanımları yapılırken genellikle “... ihtimali veya imkânı bulunmak.” veya “... gücü yetmek.” şeklinde klişe tanımlar kullanılması sonucu

ortaya çıkmaktadır. Tanım konusu başlı başına bir çalışma alanı olmakla birlikte burada yeterlik fiilleri için yapılacak tanımlarda tüm anlam inceliklerinin dikkate alındığı ve temel fiile bakmayı gerektirmeyecek şekilde tanımların gereksinimine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Böylelikle sözlük kullanıcısı sözlükte herhangi bir yeterlik fiilin anlamına baktığında ne anlatılmak istendiğini anlayabilecektir.

TDK TS'de yeterlik fiillerinin madde başı olarak seçilmesi ile ilgili diğer bir problem de temel fiillerden oluşan madde başlarında her anlam için bir tanım yapılırken yeterlik fiillerinden oluşan madde başlarında her bir tanıma karşılık gelecek bir tanımlamanın yer almamasıdır. Bu durum özellikle birden fazla tanımı olan temel fiiller için sorun teşkil etmektedir. "... ihtimali veya imkânı bulunmak." veya "... gücü yetmek." gibi bir tanım ile birden fazla tanımı bulunan temel fiilin hangi tanımının betimlendiği bilinmemektedir. Bunun için eğer temel fiilin birden fazla tanımı/anlamı var ise yeterlik fiilin bu temel fiilin hangi anlamına anlam inceliği kattığı da belirtilmelidir.

TDK TS'de yeterlik fiillerinin madde başı olarak seçilmesi sonucu ortaya çıkan problemleri sıralamış olduğumuz önerilerle çözmek mümkündür. Bu çözümlerin yanı sıra diğer bir çözüm yolu da yeterlik fiillerinin madde başı olarak değil de ara madde olarak konumlandırılması olacaktır. Temel fiilin hemen altında ara madde olarak yeterlik fiillerine yer verilebilir. Şekilsel özellikleri bu şekilde aşmak mümkün olacaktır ancak yine de anlam kaynaklı problemlerin çözümü için söz konusu iyileştirmelerin yapılması elzemdir.

KAYNAKLAR

- Akalın, Ş. H. (2010). Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük. *Türk Dili*. 162- 169.
- Aksan, D. (2009). Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim. C. II, (3 baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ateşman, E. (2007). Türkçe Sözlükte Dış ve İç Yapı. *International Journal of Central Asian Studies*. 11- 1, 99- 120.
- Atkins, B. T. & Rundell, M. (2008). The Oxford Guide to Practical Lexicography. New York: Oxford University Press.
- Boz, E. (2009, Summer) Sözlükbirimlerin Tanımlanmasına Anlambilimsel Bir Bakış. *Turkish Studies*. 4/4, Ankara, 172- 183.
- Boz, E. (2009, Fall). Çağdaş Türkçe Sözlüklerde Çokanlamlı Madde Başlarındaki Anlamların Sıralanma Sorunu: 'Klasik' Örneği. *Turkish Studies*. 4/8, Ankara, 146- 158.
- Boz, E. (2012, Fall). Türk Sözlükbilimin Problemleri. *Turkish Studies*. 7/4, 13- 20.
- Boz, E. (2015). Kullanıcı ve Sözlük İlişkisi. *Erdem*, S. 69, Ankara, 41- 52.
- Crystal, D. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Blackwell Publishing. 6th edition.

- Devapala, S. (2004). Typological Classification of Dictionaries. Asya Sözlükçülük Sempozyumunda sunulan bildiri, Tayland, Erişim adresi: <http://web.msu.ac.zw/elearning/material/1188981724Typological%20Classification%20of%20Dictionaries.htm>
- İlhan, N. (2009, Summer). Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri. *Turkish Studies*. 4/4 , Ankara, 534- 554.
- Jackson, H. (2016). Sözlükbilime Giriş. (Çev. Mehmet Gürlek&Ellen Patat). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kocaman, A. (1998). Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük. *Kebikeç*. S. 6, Ankara, 111- 114.
- Korkmaz, Z. (1954, Temmuz). Türkiye’de Ağız Sözlükleri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. C: 2000/II, S: 583, 7 -14.
- Tezcan Aksu, B. (2002). Türk Dil Kurumunun Sözlük Çalışmaları 1932 -2002. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Özel Sayı: TDK’nin 70. Yılı. C: 2002/II, S: 607, 140 -174.
- Topaloğlu, A. (2010). Türkçede Genel ve Özel Sözlükler ile Sözlük Yazımı *Türkiye’de ve Dünya’da Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Usta, H. İ. (2006). Türkçe Sözlük Hazırlamada Yöntem Sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.46/1, 223- 242.
- Usta, H.İ. (2010). Sözlükçülük ve Sözlük Araştırmacılığı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. C.7, S.2, 92 -101.
- Yavuzarslan, P. (2004). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî’nin Kâmûs-ı Türkî’si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 44/ 2, 185 -202.